

בראשית כ"ט

גליה סמו

מבוא

בראשית כ"ט מספר את סיפורה של התחלה חדשה. יעקב הנמלט מזעם עֲשׂוֹ מגיע אל התחנה האחרונה במסעו – אל פדן ארם, אל בית דודו לבן. הסיפור בפרק כ"ט מתאר כיצד יעקב בונה בבית לבן חיים חדשים: הוא נושא לאישה את שתי בנות לבן ומקים עימן משפחה. הקורא, המלווה את יעקב בדרכו אל בית לבן ובניסיונותיו להתמודד עם הסביבה החדשה ועם מנהגי המקום, הזרים לו, חש את בדידותו ופגיעותו של יעקב. יעקב אמנם הגיע אל בית דודו, אולם הוא עומד בהתמודדויות לבדו, שכן – כפי שמתברר בהמשך – דוד זה הוא יריבו ולא בעל בריתו. חלק נכבד מן הקשיים העומדים בדרכו של יעקב מקורם בתכונותיו ובמזימותיו של לבן. בקריאת הסיפור ננסה לראות את הפן שהופך את יעקב לכל כך נגיש, אנושי ודומה לכל אחד מאיתנו: כיצד הוא מתמודד עם הבדידות והזרות?

יעקב מגיע לחרן – מה עושה זר המזדמן למקום חדש?

זר המזדמן למקום חדש בודק את הסביבה, מנסה ללמוד את מתארה וקושר שיחה עם אנשי המקום כדי לברר פרטים נוספים על מקום הימצאו. וכך בדיוק יעקב פועל. הוא בודק את הסביבה, רואה באר לפניו, ומנסה לקשור שיחה עם הרועים שנקבצו בקרבת הבאר.

נ' ליבוביץ'¹ עמדה על בדידותו וזרותו של יעקב המשתקפות מהשיחה עם הרועים. יעקב הוא הפותח בשיחה עם הרועים. הוא מכנה אותם אחי, כינוי שמטרתו ליצור קרבה ראשונית בינו לבינם. הרועים, המצויים בסביבתם הטבעית, אינם חשים צורך להשיב לו באותו מטבע. כך מודגשות חריגותו של יעקב, ולהיותו ליצור קשר אנושי מייד במקום החדש.

יעקב מפנה אל הרועים מספר שאלות. שתי הראשונות ארוכות יותר מתשובתם של הרועים:

[יעקב]: **אָחִי, מֵאֵין אַתָּם?**

[הרועים]: **מִתְּרַן אֲנָחְנוּ.**

[יעקב]: **הֲיִדְעַתֶּם אֶת לְבָן בֶּן-נְחֹר?**

[הרועים]: **יָדְעָנוּ.**

הרועים עונים ליעקב בקצרה, אינם מוסיפים פרטים מעבר למה שנשאלו, ואף אינם שואלים את יעקב אודות עצמו. לאט-לאט השיחה תופסת תאוצה, הרועים מתחילים לספק יותר מידע (וְהָיָה רָחֵל בְּתוֹ בְּאֵהָ עִם הַצֹּאן) וכשהוא

¹ נחמה ליבוביץ', *עיונים בספר בראשית*, ירושלים 1977, עמ' 218-219.

שואל אותם על האבן, הם משיבים באריכות יתרה, אולי מפני שהם מקווים שיעזור להם במשימת הסרתה מעל פי הבאר.

גם המספר מרחיב בתיאור האבן והבאר: הבאר גדולה, ועל פיה אבן כבדה. השקיית הצאן מתרחשת רק לאחר שכל העדרים המקומיים מובלים אל הבאר, זאת כיוון שהאבן הכבדה שעל פי הבאר מוסרת ממקומה רק במאמץ משותף של כל רועי הצאן המקומיים. חשיבותו של פרט זה תתברר בהמשך, כאשר יעקב לבדו יגולל את האבן מעל פי הבאר וישקה את צאן לבן.

מה קרה בין יעקב לרחל בפגישתם הראשונה?

כשיעקב רואה את רחל, הוא מתרגש מאוד, ולדעת פרשנים רבים – מתאהב ברחל ממבט ראשון. על התרגשותו הרבה מעידה הפעלתנות האוחזת בו, המודגשת באמצעות רצף הפעלים בפסוקים 10-12: **כַּאֲשֶׁר רָאָה ... וַיִּגָּשׁ ... וַיִּגְלֶה ... וַיִּשָּׂק ... וַיִּשָּׂק ... וַיִּשָּׂא אֶת קִלּוֹ וַיִּבְכֶּה וַיִּגַּד**. התרגשותו מביאה אותו לעשות לבדו מה שהרועים המקומיים יכולים לעשות רק יחד: הוא מגולל את האבן מעל פי הבאר ומשקה את צאן לבן. וזה כוחה של אהבה, המפעילה את האדם להוציא מעצמו את המיטב ואת הרצון להרשים את אהובתו. משום כך נזכר הביטוי **הָאָבֶן עַל פִּי הַבְּאֵר** חמש פעמים בקטע², ובפסוק 2 נאמר **וְהָאָבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבְּאֵר**, אות לכובדה. אף הרועים מעידים (בתשובה לשאלת יעקב מדוע אינם מגוללים את האבן ומשקים את הצאן): **לֹא נוֹכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל הַעֲדָרִים וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאָבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן** (פס' 8)³.

לא רק האבן המוסרת מעל פי הבאר מעידה על התרגשותו של יעקב אלא גם פעולותיו לאחר השקיית צאנו של לבן: יעקב נושק לרחל ובוכה. נשיקה זו היא אחת הנשיקות היחידות במקרא בהן גבר נושק לאישה⁴. נדירותו של דיווח מסוג זה מעידה על יחודו ומשמעותו של האירוע, כלומר על אופי רגשותיו של יעקב כלפי רחל ועל התרגשותו הרבה על שהגיע למקום חפצו. הקורא מקווה, יחד עם יעקב, שאולי עתה תמה בדידותו ושוב לא יהיה בודד אלא חלק ממשפחה.

מאיר שלו (בעיקר על אהבה) היטיב לתאר את רגשותיו של יעקב הנושק לרחל ובוכה:

'פרשנויות רבות יש לבכיו של יעקב באותה פגישה, ואין האחת טובה מרעותה. האם יעקב בכה משום שאחרי כל התלאות במדבר הרגיש שהגיע סוף-סוף אל המנוחה? ואולי בכה משום שהיה אדם חששן ודאגן, ואחרי היציאה המבוהלת מתחת יריעות האוהל של אמו והפחד מנקמת אחיו מצא לו סוף-סוף מחסה ומקלט? ואולי בכה משום ההתרגשות החזקה,

² בנוסחים שונים מעט זה מזה, ראו פס' 2, 3, 8, 10.

³ א' אלטר סבור, שהופעת מוטיב האבן בסיפור זה אינה מקרית, והיא מסמלת מספר דברים: את אופיו של יעקב המתגושש, סמל לפוריות חסומה (רמז למאבקם של יעקב ורחל להוליד ילדים משותפים) או כמוטיב חוזר בסיפורי יעקב: הוא שם אבן ככר למראשותיו בבית אל (בראשית, כ"ח 11); לאחר ההתגלות שם הוא מקים מצבת זיכרון מאבנים (כח, 18); הוא מקים גלעד מאבנים כסמל לברית בינו לבין לבן (ל"א 45).

⁴ לבן מנשק לבנותיו לפרידה (בראשית, ל"א 28; ל"ב 1). קיימות מספר דוגמאות למשאלה לנשק: בקשתו של אלישע לנשק לאביו ולאמו (מלכים א, יט, 20) ובקשתה של הנערה בשיר השירים: **יִשְׁקֵנִי מִנְשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי טוֹבִים דְּדִיךְ מִיָּין** (שיר השירים א' 2).

הכרוכה בהתאהבות כה מהירה? ואולי צדקו האומרים שבכוח הנבואה ראה יעקב פתאום את עתידו הנפתל והמיוסר, שהוא נפרש לפניו?
 אין ספק שהמעמד כולו היה מעמד מרגש מאוד, ואני סבור שההתרגשות הזאת, והבכי, והנשיקה הראשונה, והמאמץ המרהיב והמרשים הכרוך בגלילת האבן, הם שעמדו ליעקב ולרחל במשך השנים שתבואנה. שבע שנות עבודתו ברחל, ושבע השנים הנוספות, לאחר שניתנה לו לאה במרמה.
 ואכן, מן הפגישה, הנשיקה והבכי ליד הבאר בחרן מתחיל מסע אהבה שאין דוגמתו: סיפור האהבה של יעקב ורחל. סיפור של המתנה, של ציפייה, של מסירות, של רמייה, של סבלנות, של שברון לב ושל אמונה. גם האודיסיאה עוסקת בציפייה ממושכת של בני-זוג, והיא מפורטת וארוכה הרבה יותר, אבל ככל שהדבר נוגע ליחסי הזוג, סיפורם של יעקב ורחל מורכב ומעמיק שבעתיים.
 אם כן, המסע לא תם שם, על-יד הבאר, וגם לא בנישואי יעקב ורחל. הוא נמשך גם בנתיבים של נדודים ממש, וגם בנתיבי הנפש ובנפתולי האהבה של בני הזוג.⁵

עוד מבקש המספר להדגיש, שפגישתם של יעקב ורחל הייתה אמנם אירוע מכונן ומשמעותי, אך היא גם התנהלה על פי המקובל – המקובל לתאר כפגישת זוג העתיד להינשא. על כן תיאור פגישתו של יעקב עם רחל ליד הבאר בנוי על פי שלביה של סצנת האירוסין⁵, המופיעה גם בסיפור אירוסי רבקה (בראשית כ"ד 10-33) ובסיפור פגישת משה עם בנות יתרו (שמות ב' 15-21).
 ארבעת השלבים של סצנת האירוסין מופיעים בסיפורנו. נעייך בטבלה הממחישה זאת:

אירוסי יעקב ורחל	שלבי סצנת האירוסין
וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רִגְלָיו וַיִּלֶךְ אֶרְצָה בְּנֵי-קְדָם (1)	הגיבור יוצא לארץ נכר
וַיֵּרָא וְהִנֵּה בָּאָר בַּשָּׂדֶה ... וְהִנֵּה רַחֵל ...בָּאָה עִם הַצֹּאן (2-6) וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב...וַיִּשָּׂק אֶת צֵאן לְבָן (10) רַחֵל בַּת-לְבָן אַחֵי אָמוּ (10)	הגיבור פוגש נערה ליד הבאר שואב עבורה מים נזכרים ייחוסה ובתוליה של הנערה
וַתִּרְץ וַתִּגְדַּלְאָבִיָּה (12)	הנערה רצה לביתה לבשר על בוא הזר (מופיע השורש רוצ/מהר)
אָעֲבֹדךָ שִׁבְעַ שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתָךְ הַקְּטָנָה (18)	נקבעים תנאי אירוסין (לעיתים לאחר סעודה מפוארת)

רמאי פוגש רמאי גדול ממנו

⁵ א' אלטר מצא, שיש סיפורים במקרא שמשותף להם נושא אחד והם בעלי מבנה דומה. בסיפורים אלה מופיעים מספר שלבים קבועים, היוצרים יחד סצנת דפוס. סיפור אירוסי יעקב ורחל, כמו סיפור אירוסי יצחק לרבקה (בראשית, כד) וסיפור נישואי משה לציפורה (שמות, ב, 15-21), שייך לסצנת הדפוס של האירוסין. אלטר, סצנת דפוס, עמ' 8-9.

לבן שמע על בוא יעקב ורץ בהתרגשות לקבל את פניו. המספר מתאר את קבלת הפנים החמה שמעניק לבן ליעקב באמצעות רצף פעלים: וַיְהִי כִשְׁמַע לְבֶן... וַיֵּרֶץ... וַיִּחַבֵּק... וַיִּנְשָׁק... וַיְבִיֵּאֵהוּ... וַיֹּאמֶר לוֹ (פס' 13-14), קבלת פנים המטעה את יעקב לחשוב שהגיע למקום מבטחים. הוא נותן בלבן את אמונו ומספר לו את קורותיו, כנראה אף כיצד באו לידי הבכורה והברכה. לבן מרגיע אותו באומרו שהגיע למקום הנכון – אל חיק משפחתו: וַיֹּאמֶר לוֹ לְבֶן: אֵךְ עֲצָמֵי וּבְשָׂרֵי אֶתָּה. ממבט ראשון נראה שתקופת בדידותו של יעקב תמה – הוא הגיע למקום הנכון ופגש את האדם הנכון, ומעתה צפוי לו עתיד מבטיח בחיק משפחה חמה ואוהבת.

רק מאוחר יותר מתברר, שקבלת הפנים היא ברובה העמדת פנים, ויעקב, שעזב את משפחתו כדי לא לשלם את המחיר על רמאותו, נפל בחיקו של רמאי גדול ממנו, שיביאו לשלם את מלוא המחיר על מה שעולל לאחיו. האירוניה במצבו של יעקב נרמז בחזרתה של המילה אח בקטע: יעקב רואה את רחל בַּת לְבֶן אֶחָי אִמּוֹ וְאֵת צֶאֱן לְבֶן אֶחָי אִמּוֹ (פס' 10). הוא משקה אֵת צֶאֱן לְבֶן אֶחָי אִמּוֹ (פס' 11) ומספר לרחל כִּי אֶחָי אֶבְיָהּ הוּא (פס' 12). לבן מבקש לשלם ליעקב שכר, כיוון שֶׁאֶחָי אֶתָּה. השימוש באח מסמן קרבת משפחה כלשהי ולא דווקא קרבה מדרגה ראשונה, וריבוי משמעויות זה רומז לאירוניה שבמצבו של יעקב: יעקב, שרימה את אחיו, נופל ברשתו של אחיו לבן, והפעם מדובר ברמאי גדול ממנו, ששייב לו מידה כנגד מידה על רמאותו כלפי עֶשָׂו אחיו.

במה עולה לבן על יעקב ביכולתו לרמות?

חודש לאחר בוא יעקב לפדן ארם, לבן שואל את יעקב הֲכִי אֶחָי אֶתָּה וְעַבְדְּתָנִי חָנָם? (פס' 15). משאלה זו אנו למדים שבחודש זה יעקב לא נהג כאורח אלא עבד בשירותו של לבן. מול חריצותו של יעקב עומדת רדיפת הבצע של לבן, הניכרת בעצם המתנתו חודש תמים לפני שהביע נכונות לשלם ליעקב על עבודתו. שאלתו של לבן מעידה על כישרונו בניהול משא ומתן, שכן הוא מבקש מיעקב שיציין כמה ברצונו להשתכר – צעד ידוע בקרב מעסיקים המתמרנים את עובדיהם להשתכר שכר נמוך מהמגיע להם. כמובן, לבן מנצל כאן את חוסר הניסיון של יעקב בעבודת-שכיר, את גילו הצעיר ואת ריחוקו ממשפחתו ומסביבה תומכת. ואכן יעקב נופל ברשתו של לבן, ועונה אֶעֱבֹדְךָ שִׁבְעַת שָׁנִים בְּרָחֵל בְּתָרְךָ הַקְטָנָה (פס' 18). תשובתו של יעקב מפורטת ומגדירה בדיוק באיזו בת הוא מעוניין מבין שתי בנותיו של לבן. תשובה מפורטת זו הפכה למטבע-לשון (ברחל בתך הקטנה), המתאר הגדרה מדויקת או פירוט מלא של בקשה או התחייבות של אדם לרעהו, ואינה משאירה את הדברים עמומים או נתונים לפרשנות.

שבע שנות העבודת שמציע יעקב בתמורה לרחל מהוות עדות לאהבתו הגדולה אליה: הן המספר שבע כמספר טיפולוגי המעיד על שלמות אהבתו ונכונותו לתת עבור רחל תשלום הולם, והן העובדה ששבע שנות עבודת מרובות אף יותר משנות עבודתו של עבד, על פי חוקי התורה (שמות כ"א 2).

התמורה הגדולה שיעקב מציע עבור רחל נובעת גם מהעובדה שהוא הגיע לבית לבן בידיים ריקות, ואינו יכול, כעבד אברהם בשעתו, להציע מתנות יקרות ערך עבור הכלה. שוב אנו חשים באירוניה כשמתברר, שהאיש ששאף

להיות שליט על משפחתו נאלץ להשתעבד לבן משפחתו, ושהברכה שלקח במרמה - יַעֲבֹדוּךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ לְאֵמִים הַגִּבִּיר לְאַחֶיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אִמְךָ (כ"ז 29) אינה יכולה להצילו במצוקתו.

המספר מקדים לתשובתו של יעקב הערה מבארת: וּלְלֶבֶן שְׁתֵּי בָנוֹת: שֵׁם הַגְּדֹלָה לְאָה וְשֵׁם הַקְּטָנָה רַחֵל. וַעֲיִנֵי לְאָה רַכּוֹת וְרַחֵל הֵיטָה יָפֶת-תֹּאֵר וַיִּפֶת מִרְאָה (פס' 16-17) – ללבן יש שתי בנות, מסביר המספר, בנות השונות זו מזו: הבכורה, לאה, היא בעלת עיניים רכות (שניתן לפרש: יפות, או: עצובות, או: שראייתן חלשה). אולי אזכור עיניה הרכות של לאה רומז שרק עיניה היו יפות. לעומתה רחל, הבת הצעירה, היא יפת תואר ויפת מראה.

האם לבן מסכים להשיא את בתו ליעקב?

לבן משיב ליעקב: טוֹב תִּתֵּי אֶתְּךָ לְךָ מִתֵּתִי אֶתְּךָ לְאִישׁ אַחֵר. שְׁבָה עִמָּדִי. (פס' 19) – לכאורה, יש בתשובה משום הסכמה לתנאיו של יעקב. אך שלושה פרטים בתשובתו של לבן מעידים שכבר בשלב זה הוא מניח את היסודות למעשה המרמה:

הפרט הראשון – לבן מכנה את בתו אֶתְּךָ ואינו נוקב בשמה, בניגוד לציון שמה של רחל בתנאיו של יעקב. הפרט השני – אין בתשובת לבן הסכמה מוצהרת לעסקה ('כן! אני מוכן לעסקה') אלא מעין חייווי דעה עליה ('זוהי הצעה טובה'). לאחר שנודע לקורא מה עשה לבן בליל החתונה, מתברר שמשפט זה מהווה התחמקות מושלמת מהתנאים המדויקים שהציב יעקב.

הפרט השלישי – המשפט האחרון שאומר לבן ליעקב – שְׁבָה עִמָּדִי, מעיד על מטרתו: לאחר שיעקב עובד אצלו במשך חודש, לבן כבר נוכח בחריצותו ובמיומנותו של יעקב כרועה צאן, וכל מטרתו היא להשאיר אצלו את יעקב, על מנת להשביח את צאנו ולהרבותו. ברור שהוא יחפש כל דרך להאריך את שהותו של יעקב אצלו, ובמקום שבע שנות עבודה, התרמית תביא לכך שלבן יקבל מיעקב חינם ארבע עשרה שנות עבודה – רווח עצום לכל הדעות.

הרמאי שרומה

הפסוק הבא מעיד שיעקב הבין את תשובת לבן כפשוטה – כהסכמה לתנאיו – והוא עבד אצל לבן שבע שנים. בפרק כ"ט המספר אינו מרחיב בתיאורן של שבע שנים אלה, אולם בפרק לא יעקב מתאר את העבודה הקשה כרועה צאנו של לבן. לנשיו הוא אומר: בְּכָל כַּחֲזֵי עֲבַדְתִּי אֶת אָבִיכֶן; וְאָבִיכֶן הֵתֵל בִּי וְהִחֲלֶף אֶת מִשְׁפַּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מִנִּים וְלֹא נָתַנוּ אֱלֹהִים לְהִרְעֵ עִמָּדִי (ל"א 6-7). בלבן עצמו הוא מטיח: רַחֵלֶיךָ וְעֵינֶיךָ לֹא שָׁפְלוּ וְאֵילֵי צֹאנֶיךָ לֹא אָכְלִתִּי, טֶרְפָּה לֹא הִבֵּאתִי אֵלֶיךָ. אָנֹכִי אֶחְטָנָה מִיָּדִי תִּבְקָשְׁנָה גִּנְבֹתִי יוֹם וּגְנֹבֹתִי לְיָלֶה. הֵייתִי בַיּוֹם אֹכְלֵנִי חֶרֶב וְקַרְחַח בְּלִילָה וַתִּדַּד שְׁנֵתִי מֵעֵינֵי (ל"א 38-40). מכתובים אלה עולה שיעקב עבד עבור לבן בנאמנות, ולא נהנה מטובות הנאה שהגיעו לו מכוח היותו רועה צאנו של לבן. הוא נמנע מלאכול מן

הצאן, נמנע מלהביא ללבן שארי כבשה שנטרפה⁶, וביצע את מלאכתו בנאמנות בימי הקור הקשים בחורף ובימי החום הקשים בקיץ.

מתיאורים אלה עולה שוב תחושת בדידותו של יעקב. אף על פי שישב בקרב בני משפחתו, לא הרגיש חלק מהם. בינו לבין לבן לא שררו יחסי אמון או קרבה; לבן גמל לו על נאמנותו בהתעמרות, בהרעת תנאיו ובצמצום משכורתו. ואף על פי שבמקומנו, כאמור, המספר אינו מרחיב בתיאורן של שנות עבודתו של יעקב, אין ספק שיעקב חש היטב את מחירו של הניתוק ממשפחתו.

במקומנו אומר המספר בקצרה, ששנים אלה חלפו ביעף, פְּיָמִים אֶחָדִים כיוון שאהבתו של יעקב לרחל וקרבתו אליה הקלו את משא העבודה הקשה. אותו ביטוי, 'יָמִים אֶחָדִים מופיע בדברי רבקה לתיאור משך גלותו של יעקב מבית משפחתו. רבקה מייעצת ליעקב להישאר אצל אחיה 'יָמִים אֶחָדִים עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב תָּמַת אֶחָדָה (כ"ז, 44), והנה, אותם ימים אחדים עוברים על יעקב בעבודה קשה ובתחושת קיפוח. וכך, גם ביטוי חיובי זה משמש כרמז לגעגועיו של יעקב למשפחתו.

האם יעקב קיבל את השכר לו ציפה?

בחלוף שבע שנות העבודה יעקב הוא היוזם הבא אל לבן להזכיר לו כי מילא את חלקו והוא תובע את שכרו: הֲבָה אֶת אֲשֶׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמֵי וְאָבֹאָה אֵלַיָּהּ (פס' 21). הכינוי 'אשתי' מוכיח שיעקב ורחל נחשבו בתקופת אירוסיהם כנשואים, אם כי לא מימשו את נישואיהם, מצב המוכר לנו גם מתרבויות המזרח הקדום. תגובתו המילולית של לבן אינה נמסרת, אות נוסף למזימתו. הוא פועל מיד, ושליטתו בנעשה מודגשת באמצעות הפעלים הרבים המתארים את מעשיו: וַיֵּצֵא סֹף לָבָן ... וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה... וַיִּקַּח אֶת לָאָה... וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו (פס' 22-23) – לאה ויעקב פסיביים במעשה זה, לבן הוא המפעיל אותם ומוציא לפועל את תרמיתו שלב אחר שלב: הוא עורך חגיגת כלולות, ובערב, בחסות החשכה, מרמה את יעקב ומביא אליו את לאה במקום רחל. מימוש הנישואין (וַיָּבֵא אֵלַיָּהּ, פס' 23) אינו מאפשר ליעקב לחזור בו מנישואיו, ולאחר גילוי התרמית נותר לו רק לזעום: מַה זֹאת עֲשִׂיתָ לִּי? הֲלֹא בְרַחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רָמִיתָנִי? (פס' 25)

האם העונש שיעקב קיבל מגיע לו?

תשובתו הצדקנית והמתחסדת של לבן אינה מותירה מקום לספק באשר לתכנונו המוקדמים לבצע את החילופין: לֹא יַעֲשֶׂה כֵּן בְּמִקוֹמְנוּ לְתַת הַצְּעִירָה לְפָנַי הַבְּכִירָה (פס' 26). עתה ניצב יעקב לבדו מול חטאיו בעבר, ונאלץ לשלם לבדו את המחיר על המזימה שרקם עם אמו, שכן החילופין בין רחל ללאה מהווים עונש ליעקב, על פי עקרון מידה כנגד מידה, על תרמיתו בפרשת הבכורה והברכה:

⁶ על פי החוק המקראי יכול רועה לפטור עצמו מתשלום עבור כבשה שנטרפה אם הביא כהוכחה את שיירי הכבשה שנטרפה: "כִּי-יִתֵּן אִישׁ אֶל-רְעֵהוּ חֲמֹר אוֹ-שׁוֹר אוֹ-שֶׁה...לְשֹׁמֵר...אִם-טָרַף יִטָּרַף יִבְאֶהוּ עַד הַטָּרְפָה לֹא יִשְׁלֵם" (שמות, כ"ב, 9-12).

1. בשני המקרים מעשה המרמה מצליח עקב מוגבלות בראייה. יעקב רימה את אביו, יצחק, באמצעות ניצול עיוורונו. לבן הערים על יעקב בחסות החשכה.
  2. בשני המקרים השורש ר.מ.ה מופיע בתיאור המרמה: וַיֹּאמֶר: בָּא אַחִיךָ בְּמַרְמָה וַיִּקַּח בְּרֶכְתֶּךָ (כ"ז 35): ..וַלְמָה רְמִיתָנִי? (כ"ט ט 25).
  3. בשני המקרים השורש ב.כ.ר מופיע בתיאור המרמה: וַיֹּאמֶר [עָשׂוּ לִיצְחָק]: הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְּעַמִּים אֶת בְּכֻרְתִּי לָקַח... (כ"ז 36): וַיֹּאמֶר לְבֶן: לֹא יַעֲשֶׂה כֵן בְּמִקְוֵמְנוּ לְתַת הַצְּעִירָה לְפָנֵי הַבְּכִירָה (כ"ט ט 26).
- הדמיון המובהק בין שני מעשי המרמה מוביל בהכרח את הקורא למסקנה שרק יד אלוהית מכוונת יכולה ליצור עונש כה סימטרי ומדויק לחטאו של יעקב.
גם חז"ל עמדו על הדייקנות שבעונשו של יעקב:

כל הלילה הייתה עושה עצמה כרחל, כיון שעמד בבוקר והנה היא לאה, אמר לה: בת הרמאי! למה רימית אותי?! אמרה לו: ואתה למה רימית אביך?! כשאמר לך (בראשית כ"ז, כד): האתה זה בני עָשׂוּ? אמרת לו (כ"ז, יט): אנכי עָשׂוּ בכורך, ואתה אומר: למה רימיתני?! ואביך לא אמר עליך (כ"ז, לה): בא אחיך במרמה?

מדרש תנחומא ישן ויצא י"א

אם כך – האם פטור לבן מגינוי? הרי מילא את תפקידו בתכנית אלוהית

גם אם מעשה המרמה מהווה עונש מושלם על חטאו של יעקב, אי אפשר להמעיט מחומרת מעשיו של לבן. גם אם צדק לבן, והנהוג המקומי היה להשיא את הבנות במשפחה על פי סדר הולדתן, מדוע לא הודיע על כך ליעקב כאשר נקבעו תנאי האירוסין, במיוחד לאור דרישתו המפורשת של יעקב לשאת את רחל בתך הקטנה? והרי מדברי לבן מתקבל הרושם, שעברה על נוהג זה היא הפרה בוטה של מסורות קדושות ועתיקות יומין: לֹא יַעֲשֶׂה כֵן בְּמִקְוֵמְנוּ לְתַת הַצְּעִירָה לְפָנֵי הַבְּכִירָה (כ"ט ט 26). הביטוי לֹא יַעֲשֶׂה כֵן מתאר מעשה המאיים על רקמת החיים החברתיים, ויש לפעול בכל האמצעים למניעתו המיידית. ביטוי זה מופיע גם בדברי אבימלך, הנוזף באברהם שהונה אותו (כ' 9), ובדברי תמר, המנסה להניא את אמנון מלאנוס אותה (שמ"ב י"ג 12). ומכאן המסקנה, שאם היה לבו של לבן תמים, היה מודיע מיד ליעקב במעמד האירוסין שלא יַעֲשֶׂה כֵן בְּמִקְוֵמְנוּ לְתַת הַצְּעִירָה לְפָנֵי הַבְּכִירָה. אם כן, כוונת ההונאה שלו מתגלה עתה במלואה – אלא שאת הנעשה אין להשיב.

מה יעקב יכול לעשות עתה?

יעקב מצוי עתה בשיא אומללותו ובשיא פגיעותו. אין בידו לכפות על לבן להפר את נישואיו ללאה ואין בידו להשיג את רחל בעבור שבע שנות העבודה, שתמורתן קיבל את לאה.

לבן מציע ליעקב מוצא מידי מן הסבך: מִלֵּא שָׁבַע זֹאת וְנִתְּנָה לָּךְ גַּם אֵת זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שָׁבַע שָׁנִים אַחֲרוֹת – אפשר שֶׁשָׁבַע הוא שבוע המשתה לכבוד הכלולות, דהיינו לבן מציע ליעקב להמשיך בחגיגת כלולותיו ואחר כך להמשיך לעבוד בשירותו עבור רחל. אפשרות אחרת היא, שֶׁשָׁבַע הוא שבע שנים, כלומר לבן מציע ליעקב לעבוד עוד שבע שנים עבור רחל. אישיותו האגואיסטית והנצלנית של לבן מתגלה גם ביחסו לבנותיו. בשיחתו עם יעקב, לבן מכנה את שתי בנותיו בכינוי זאת: מִלֵּא שָׁבַע זֹאת וְנִתְּנָה לָּךְ גַּם אֵת זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שָׁבַע שָׁנִים אַחֲרוֹת – 'אין הבדל ביניהן', אומר לבן ליעקב, ב'עיני הן חפצים העומדים למכירה, ומחירה של זו כמחירה של זו'. האב, שאינו חס על רגשות בנותיו ואינו קשוב לצרכיהן אלא לסיפוק צרכיו ורצונותיו, הוא היריב הראוי ליעקב, שלא חס על רגשות אחיו ואביו והיה כולו נתון למילוי צרכיו ורצונותיו. יעקב עושה כדברי לבן – הוא מתחייב לעבוד שבע שנים נוספות עבור רחל, ונושא אותה לאישה. למזלו, רחל ניתנת לו מיד והוא אינו נאלץ להשלים את שבע שנות העבודה הנוספות לפני נישואיו לה. לבן מואיל בטובו להסכים ששבע שנות העבודה הנוספות עבור רחל יינתנו לאחר הנישואין.

האם אהב יעקב את לאה? מתח בין פס' 30 לפס' 31

אין ספק שהיחסים במשפחה צעירה זו היו מתוחים מאד, הן עקב נישואי לאה במרמה והן עקב העדפתה של רחל על פני אחותה. הכתוב אומר וַיֵּאָהֵב גַּם אֵת רַחֵל מִלְּאָה (פס' 30), ומכאן לכאורה ניתן ללמוד שגם לאה הייתה אהובה, אלא שרחל הייתה אהובה יותר. ואולם פרשנות זו מנוגדת לאמור בהמשך, בפס' 31: וַיֵּרָא ה' כִּי שָׂנֹאָה לְאָה. כיצד מתיישב האמור בפס' 30 לאור האמור בפס' 31? מרבית הפרשנים סבורים שיש לפרש את פס' 30 כתיאור העדפתה של רחל על פני לאה, כלומר יעקב אהב את רחל במקום לאה. העדפת פירוש זה נתמכת גם מכתובים אחרים בהמשך הסיפור, המתארים את הולדת בני לאה.

לאה יולדת ליעקב ארבעה בנים. ומי בודד עכשיו?

במשולש יעקב-רחל-לאה, ידה של לאה על התחונה. היא האישה הדחוייה, השנואה, שאלוהים מנסה לפצותה באמצעות ילדים: וַיֵּרָא ה' כִּי שָׂנֹאָה לְאָה וַיִּפְתַּח אֵת רַחֲמָהּ וַרְחֵל עֲקָרָה (פס' 31) – וכך מאזן אלוהים את המשוואה: רחל זוכה באהבת בעלה אך לא בילדים. ולאה זוכה בילדים ולא באהבת בעלה. שמותיהם של ארבעת הילדים הנולדים ללאה⁷ (בשלב זה) מעידים על בדידותה. היא הזרה בביתה, גלגל חמישי בעגלת נישואיה. היא חשה את מעורבותו של ה' בהריונותיה ומודה לו על הניסיון לפצותה על תחושות הקיפוח שהיא חשה עקב הדחייה מצד יעקב.

⁷ אין קשר לשוני בין שמות הילדים לבין הסיבות הניתנות להענקת השמות. הקרבה בין השם למדרשו היא צלילית בלבד, ונעשתה מטעמים ספרותיים.

בלידת ראובן היא מביעה את תודתה על שְׂרָאָה ה' בְּעֶנְיִי (פס' 32), בלידתו של שמעון הוא מודה לאל כִּי שָׁמַע ה' כִּי שָׁנוּאָה אָנֹכִי (פס' 33), ובלידתו של יהודה היא מודה לה: הַפְּעַם אוֹדָה אֶת ה' (פס' 35). ואולם כל מאמציה, בתוספת העזרה משמים, לא מסייעים בידה להסב את לב בעלה אליה. בשלוש הלידות הראשונות היא עדיין מקווה שתוכל לעשות זאת. בלידת ראובן היא אומרת: כִּי עָתָה יֵאָהֲבֵנִי אִישִׁי (פס' 32); בלידת שמעון היא מצפה שמעתה לא תהיה עוד האישה השנואה (פס' 33), ובלידת לוי היא מקווה: הַפְּעַם יִלְנֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי יִלְדְתִי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים (פס' 34). לידת יהודה מסמנת נקודת מפנה, שכן היא אינה מקווה עוד לאהבת בעלה אלא רק מודה לה! מהמסופר בפרקים הבאים (בראשית, ל' 14-15; לה, 22) מסתבר, שלאחרי המשיכה להרגיש מקופחת ודחויה, ותחושות אלה אף הכתיבו את מעשה ראובן, ששכב עם בלהה והודה מן הבכורה.

סיכום

יעקב הולך בדרך שהותוותה עבורו כדי לצרפו בכור היתוך ולהכינו להיות אבי האומה. הוא יצא מביתו כרמאי שזכה בכל מאווייו על חשבון בני משפחתו, אולם הוא לא יוכל לחזור הביתה כל עוד לא למד את הלקח על בחירתו בדרכי מרמה. הוא נופל ברשתו של רמאי גדול יותר, שילמד אותו מה מחירה של הונאת בני משפחה וניצול חולשותיהם. אנו חשים בבדידותו במהלך הדרך לבית לבן, בשנות עבודתו אצל דודו, בתרמית שהוא קורבנה ובנישואיו לבנות לבן. היחס המחפיר לו זוכה יעקב מצד לבן משמש לא רק להענשתו אלא גם לזירוזו לשוב לכנען ובכך להגשים את ההבטחה האלוהית למשפחת האבות.

הרחבות

אני אוהב אותך לאה/צביקה פיק

את אותו הבוקר לא אשכח
כשטמנת ראשך בתוך הכר
אור השמש על האוהל נח
וראשי הלום שיכר.

כשלחשתי באוזןך את שמה
את ידי אספת ביד קרה
ודמעה אחת חמה
אל כפות ידי נשרה.

הנה ימים רבים חלפו
ושתי ידי עייפו
ועיניך מה יפו
כעיני רחל.

אני אוהב אותך לאה
אוהב אותך גאה
אם אשכח אותך לאה
שמי לא ישראל.

אל ימר ליבך על אחותך

הן בנייך לצידך יושבים
אל תפני אישה את מבטך
כל חלומותיי קרובים.

מה בקשתך אמרי לאה
שבע השנים חלפו מזמן
ונותרה רק עוד שעה
טרם ייסגר הגן.

הנה ימים רבים חלפו...

*** ביצוע השיר: <http://www.youtube.com/watch?v=PrVJBh1FAMy>

השיר, הכתוב בגוף ראשון (יעקב מנחם את לאה) מבוסס על הסיפור המקראי המתאר את החילופין בין רחל ללאה בליל הכלולות. כמו בסיפור המקראי, גם בשיר יעקב אוהב את רחל, עובד עבורה שבע שנים ומתכוון לשאתה. בשני הטקסטים יעקב מגלה את התרמית רק בבוקר, לאחר ליל הכלולות. ואולם יש בשיר גם פרשנות לכתוב המקראי וגם תוספות: בשיר נאמר שעניי לאה יפות – פרשנות לעיניים רכות בסיפור המקראי. בשיר מתוארת תגובת לאה בבוקר שלאחר ליל הכלולות, בעת שיעקב מגלה את התרמית. והחשוב מכל, בשיר מצהיר יעקב על אהבתו ללאה (בעיניו עיניה יפות כעיני רחל) – דבר שלא המקראית השתוקקה לו כל חייה ולא זכתה לו.

קטע מגבעת חלפון

בסרט ישראלי ידוע זה, בא רב סמל גבריאל מוקד (גברי בנאי) לבקש את ידה של יעלי (ניצה שאול) מאביה, ויקטור חסון (שייקה לוי). רב סמל מבקש את ידך של בתך ואינו נוקב בשמה, וכך בטוח האב שהחתן המיועד נשלח מחברת שידוכים שאליה רשם את בתו הבכורה, שפרה (מיקי קם). שפרה אינה יפה כמו יעלי והאב הדואג מבקש לחתנה כי הגיעה כבר לפרקה. כאשר מובאת שפרה אל החדר והטעות מתבררת, מסרב האב (באלימות) לחתן את יעלי עם רב-סמל מוקד.

יש בסצנה זו קווי דמיון רבים אל הסיפור המקראי, למשל שתי האחיות שהצעירה שבהן יפה ומושכת והבכורה לא כל כך; החתן הבא לבקש את ידה של הבת הצעירה והאב מעדיף לחתן את הבכורה קודם כל; אפילו השיחה בין האב לחתן המיועד בה האב בודק מה משכורתו של החתן מזכירה את השאלה מה משכורתך? ששואל לבן את יעקב.

אבל יותר מכל הסצנה פשוט מאפשרת לנו לראות את הסיפור בגלגולו הקומי, הישראלי-מודרני.

ביבליוגרפיה

1. א. אלטר, סצינות דפוס במקרא וחשיבותה של קונוונציה, *הספרות* 27 (1978), עמ' 7-14.
2. ש. גלנדר, *ספר בראשית*, רעננה 2009, עמ' 253-258.
3. מ. ויינפלד, *בראשית (אנצ' עולם התנ"ך)*, תל אביב 1993 עמ' 176-179.

4. נ. ליבוביץ', *עיונים בספר בראשית*, ירושלים 1977, עמ' 218-219.
5. מ. שָׁלוֹן, *בעיקר על אהבה*, תל אביב 1995.

<http://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=12647>

The book of Genesis: chapters 18-50, Grand Rapids 1995, pp. 250-260. V. P. Hamilton. 6 ,